

A keresztyén élet.

Az ősz-keresztyének életében ott látjuk annak világos tudatát, hogy a keresztyén élet kezdetén egy nagy átalakulás van, melyet ők a Bibliával együtt *újjászületés*-nek neveznek. *Cyprián* ezt írja: „Amikor az újjászületés fürdője, a korábbi élet feltjait lemosván, a bűn terhétől megszabadított s a tiszta szívbe a felülről jövő világosság beömlött: amikor a mennyei Szellemet belélegzettem s egy második születéssel új emberré alakultam: csodálatos módon bizonyos lett számomra, ami korábban kétséges volt; megnyílt, ami korábban zárva volt; világosság támadt, ahol korábban csak sötétséget láttam; könnyű lett, ami korábban nehéz volt.” *Jusztinus* vértanú így vázolja ezt a nagy átalakulást: „Mi, akik azelőtt csak a kéjnek szolgáltunk, most csak az erkölcsi tisztaságnak örülünk; akik varázslásokat űztünk, magunkat az örök, jó Istennek szenteltük; kik egyszer a pénznyereséget mindennél jobban szerettük, most azt is, amink van, általános használatra adjuk s minden szükölködővel közöljük; kik egykor egymást kölcsönösen gyűlöltük és gyilkoltuk; akik idegenekkel a szokások különbözősége miatt közös tűzhelyet bírni nem akartunk: Krisztus megjelenése óta együtt élünk, ellenségeinkért imádkozunk és azokat, akik bennünket jogtalanul gyűlölnék, meggyőzni igyekszünk. Bár a keresztyének és pogányok élete között nagy különbséget láttak nemcsak keresztyének, hanem őszinte pogányok is: mégis az apostoli kort követő (már említett) visszaesést, melyet eddig csak a tanításban figyeltünk meg, észrevehetjük az apostolok élete s az őket követők élete között is. Sőt azt mondhatjuk, hogy éppen a keresztyén életben történt visszaesés idézte elő a tanításban mutatkozó hanyatlást. Már János apostol panaszkodott az első szeretet elhidegülése miatt; Jézus pedig előzőleg megjövendölte, hogy a szüzek el fognak aludni. Ez az elhidegülés, vagy elalvás az Isten iránt való buzgóság csökkenésében nyilvánult. A keresztyének kezdtek megalkudni a világgal, bibliai nyelven: „a világhoz szabni magukat”. Keresztyének és pogányok közt mind jobban homályosult az a különbség, melyről *Jusztinus* mártír oly lelkesülten szólott. Az alexandriai iskola a gnosztikusok és filozófusok ízléséhez alkalmazkodott. A római püspök eltanulta a pogány Rómától az uralkodást. Ugyanezt a világhoz szabódást fogjuk találni a keresztyén élet, istentisztelet és szervezet terén is.

Amikor a keresztyén élet visszaeséséről szólok, eltekintek azoktól a képmutatóktól, önzőktől és tisztátalanoktól, kiket csak az érdek vitt a keresztyén gyülekezetekbe, leginkább azért, hogy a keresztyének jóhiszeműségét és jótékonyágát kihasználják: mert *ezek úgy sem tartoznak az igazi egyházhoz*, melynek tagjai Istennél vannak beírva az élet könyvébe. Maradjunk az őszintéknél. Ezeknél is az isteni és emberi, a Szellem és test, a külső és belső közötti különbség homályosulni kezd s törvényeskedés kap mindig általánosabban uralomra.

Az új nem állhat mindig feszülten. A lelkiismeretesek becsületes törekvése is sokszor elernyed. Eleséseiknek ahhoz a belátáshoz kellett volna üzniük őket, hogy Krisztusban a törvény megszűnt s helyét teljesen az a kegyelem foglalta el, mely egykor a tanítványok lábát megmosta. De a bűnbocsánatba vetett hit helyett az őskeresztyének az emberi erőlködéshez menekültek. Ez az erőlködés pedig egyfelől törvényeskedést, másfelől gőgöt nemz. A zsidó farizeusi törvénytudókhöz hasonlóan az őskeresztyének is apró törvényeket gyártanak, irányadó szokásokra hivatkoznak, hogy ezek megtartásával mintegy eltereljék a figyelmet arról, hogy a törvény lényegét nem töltötték be. Majd kétféle erkölcsiséget különböztetnek meg: a klerikusok és más aszkéták szigorúbb, tökéletesebb életmódját és a köznép mindennapi, botlásokkal telt életét. Utóbbiaktól, a „*laosztól*” a „*klerikusok*” mind inkább úgy váltak el, mint a zsidó köznéptől a farizeusok. Amellett mind többen akadtak olyanok, akik a világgal folytatott harcból a sivatag csendjébe menekültek, hogy kényelemről és élvezetekről lemondó élettel keressék az Istennel való békét és nyugalmat. Ezek voltak a remeték, a puszta lakosai. Az egyház tehát a hit helyett mind inkább a saját jótetteinek párnáján nyugodott. Sem a klérus különválása, sem a remeteélet nem keresztyén vívmány, hanem keresztyénellenes alkalmazkodás a világ szokásához, a saját erejére utalt ember erőlködése. Isten mást gondolt népe felől. Azt akarta, hogy válaszfalak nélkül (mert ezek Krisztusban mind leomlottak), egy nép, egy papság gyanánt hirdesse Annak tetteit, aki a kőbe vésett, vagy tintával írt törvényt eltörölve, a szívekbe írta törvényét; nem új betűt adott, hanem a szívekbe új törekvést. A keresztyének ott kell legyőznie a kísértőt, ahová az Isten állította: a világnak kellős közepében. Mert a keresztyénség nem a sivatagban elrejtett remetekunyhó; nem magas falakkal körülzárt, titokzatos klostrom, hanem hegyen épített város.

Az aszketikus (testsanyargató) életmód a pogányok közt is elterjedt volt. Sok filozófus járt széjjel a világban, vállán a közismert filozófus-köpennyel és aszketikus életmódot folytatott. A pogányokat vad mértéktelen, kicsapongó - életük sokszor megundorította s az ellenkező végletbe sodorta. *Jusztin* mártír, amikor megtért, nem változtatott külső életmódján: tovább viselte a filozófus köpenyt, tovább is aszkéta maradt és mint vándor-evangélista járta be a világot. *Origenes* csak az alexandriai pogány és zsidó felfogást követte, mikor az ismeret elnyerésének feltételévé a testi szenvedélytől való megszabadulást „*apatheia*” tette. A pogány istenek tisztelete vagy féktelen kicsapongással, vagy öncsonkítással, esztelen testsanyargatással járt. A *montanizmus*¹ tehát szintén kitaposott úton

¹A **montanizmus i.u. 160 körül** egy ókori karizmatikus keresztyén mozgalom volt, mely egyik vezetőjéről, **Montanoszról** nyerte nevét. Formája szerint ébredési mozgalom volt. Napjainkban sokan párhuzamot vonnak az ókori montanizmus és mai modern keresztyén mozgalmak, főleg a pünkösdi és a karizmatikus mozgalom között.

járt, mikor a csodák fennmaradásának feltételül a megszentelődést hirdette, de súlyos böjtölést, testsanyargatást értett alatta. A valóságban a megszentelődés legtöbbször nem a belső odaadást jelentette, hanem külső szokások elsajátítását, mi sokszor gépies, utánzó volt, sokszor pedig egyenesen színlelt. A művészetek, tudomány megvetése; színház, tánc, díszes öltözködés kerülése; böjt, szesz italról való tartózkodás (úgyhogy némelyek még az úrvacsorában is vizet ittak: „*aquari*”); a házasságról való lemondás (különösen a klérus részéről, bár kötelezővé ezt egyelőre egy helyi zsinat tette csak), a katonai szolgálattól való tartózkodás még senkit sem tettek szentté Isten, annál többször az emberek előtt, Az együgyű tömeg azonban nem tudott különbséget tenni a szívből fakadó belső keresztyénség s a külső szokások eltanulása között, mely szokásoknak sokszor igazán semmi köze sem volt a keresztyénséghez s nem az Isten, hanem az ember dicsőségét szolgálták.

A külső szokások mezén belül, vagy azok nélkül volt azonban igazi isteni élet is az egyházban. Ha az első keresztyének vagyonszövetségével nem találkozunk is, az adakozásokban nyilvánuló *Jótekonyság*, mely e korban nyilvánult, mélyen megszegényíthet bennünket. Ugyan csalók sokszor visszaéltek vele. Voltak, akik készek voltak börtönbe vettetni magukat, hogy aztán a jótekonyság keresztyének adományrohamát élvezhessék. Sokan prófétáknak adták ki s eltartották magukat a hiszékenyekkel. Még a pogányok is bámulták a keresztyének *házas életének* önmegtartóztatói tiszta voltát. - *Dionysios* alexandriai püspök elbeszéli, hogy mikor Márk Aurél idejében nagy pestis dühöngött, a pogányok elhagyták legkedvesebbjeiket, vagy félholtan az utcára dobták őket s halottaikat temetetlenül hagyták: a keresztyének ellenben szorgosan ápollak betegeiket, nem törődve a halállal, melyet azok kileheltek. De az önfeláldozó szeretet legtöbb példáját e korban mégis a mártírok története mutatja fel. Mint láttuk, sokakat vezettek itt is tisztátalan okok. A mártírok rajongó fisztelése, mintegy tökéletesebb keresztyénekként való ünneplése megint csak Istent rabolta meg dicsőségétől. Még a mártírokban is megjelenik a dicsőségéhez görcsösen ragaszkodó emberi gőg. De voltak igazi keresztyének is, kik Isten dicsőségét tisztán ragyogtatták a hazug, önző, sötét világban, amikor Isten iránt való hűségüket vértanúhalállal pecsételték meg. *Origenes*, *Cyprian* és a mártír római püspökök élete végét látva, hálával telik meg szívünk. Igaz, tévedéseik is itt maradtak, hogy bennünket kísértsenek, de példájuk is ragyogva mutatja az utat a Bárány dicsőségébe, hova bementek, hogy ott a mártírkoronát a mennyei vénekkal együtt letegyék Annak lábához, akinek vére tisztára mosta őket büntől, tévedéstől.

Az egyházfegyelem

Az egyházszervezet rokon tárgyától eltekintve, talán egy téren sem jelentkezett a Szellem erejét pótló emberi erőlködés oly feltűnően, mint a gyülekezeti fegyelem gyakorlásában. Az apostoli kor nem a bűnösöket, hanem csak a bűnt elhagyni nem akarókat zárta ki a gyülekezetből: a hívő és bűnét megbánó *azonnal* felvételre. Az apostoli kor a gyülekezeti fegyelmet Annak kezében tudta, ki *Anániászt* és *Szatírát* a gyülekezetből kivetette. Az első szeretet elhidegültével a gyülekezet eltávolodott Istentől; a külsővé váló egyházból kivonulni kezdett a Szellem s amely mértékben megszűnt tisztogatni a külső egyházat: oly mértékben telt meg az félszívűekkel, sőt képmutatókkal. A üldözések nem betolakodókat teljesen távoltartani és a mind hosszabbá váló békés időközökben sokan jelentkeztek felvételre önző érdekből, vagy felületes elhatározásból, mely az ismét elkezdődő üldözésekben nem tarthatott ki. Emberi eszközökkel kellett hát pótolni a Szellem egyháztisztogató munkáját. Az újonnan jelentkező hívőket több fokozaton át előzetes oktatás alá vetették és csak az oktatás végén részesítették a keresztségben és úrvacsorában; ilyen fokozatokat létesítettek a klérusba való felvételnél s a kizártak, bűnbánók újra felvételénél is, kiket megszegényítéssel, vezekléssel sújtottak. A vezeklés eszközei voltak: zsákon, hamuban ülés, mosdás elhagyása, böjt, sóhajtozás, siráncokzás és a presbiterek térdének könyörgő átkarolása, szóval részben a szolgálai meghunyászkodás kifejezései. Könnyen megeshetett, hogy e jelekben az őszintéket felülhaladták az ügyes képmutatók és hízelkedők. Hiába védekezik *Cyprian*, hogy a vezeklés „*poenitentia*” kiszabása „csak vétke belátására akarja elvezetni a bűnöst és arra ösztönzi, hogy minél teljesebb elégtételt adjon az Úrnak. Minden emberi erőlködés csak a romlást növeli, mintahogy az egyházfegyelem terén is a *képmutatást* nevelte.

A gyülekezetből való kizárás oka vagy botránkoztató bűn, vagy eretnokség volt és nemcsak egyeseket zártak ki, hanem püspökök és gyülekezetek is kizárták egymást. *Szellem ellen való vétkezés* alatt lassanként nem az igazság elől való szándékos elzárkózást kezdték érteni, hanem a külső szem előtt durvább, feltűnő bűnöket, mint gyilkosság, házasságtörés, Krisztus megtagadása, mi szintén azt mutatja, hogy a szem a belsőről a külsőre tévedt és a bűnös irányzatot összetévesztették az egyes bűnesetekkel. Az ily okból kizártakat bűnbánat esetén nem zárták ugyan ki az örök üdvösségből, de a földi egyházba többé fel nem vették. Volt egy enyhébb párt is, mely a hitükért üldözést szenvedők ajánlása alapján az ilyen bűnösöket is felvehetőeknek tartotta (*I. Cyprián*-nál), ez a felfogás azonban a szentek érdemének átruházását készítette elő. Egy észak-afrikai zsinat kimondotta, hogy „egy bűn sem oly nagy, hogy Isten kegyelme nagyobb ne volna”. *Kallistus* római püspök ellenben egy programot dolgoztatott ki, mely

minden bűn „levezeklését” tartalmazta. így állt fenn az igazság és hamisság egyszerre az egyházban.

Az istentisztelet

Az ó-testamentumi istentisztelet látható szertartásokból állott, melyeket helyre, időre, cselekvényre vonatkozó szabályok rendeztek. Az új-testamentumi istentisztelet helyben, időben, cselekvényben nem szabályozható belső hajlandóság: a *jóltevő irgalmasságnak* (Jakab levél 1: 27). A visszaeső egyház az új-testamentumi istentisztelet lényegét mind jobban szemelől tévesztve, az ó-testamentumi istentisztelethez tért vissza. A megfogyatkozó szeretetet szertartásokkal kezdték el pótolni.

Az apostoli egyház számára a szeretet mindennapos győzelmei minden napot ünneppé avattak. Az elhanyagló egyház különbséget kezd tenni nap és nap között. A *vasárnap* vagyis a hét első napja megszentelésének biztos nyomát az új-Testamentumban meg nem találjuk, mert a Jelenések könyvében említett „*Úr napja*” a próféta jövendölések szerint az utolsó időre vonatkozik. De később azt halljuk a vasárnapról, hogy az „a szombat betöltése” mi azt jelenti, hogy az egyház az ó-testamentumi szombat-törvényt a vasárnapra áruházta át; csak a zsidók iránti ellenszenvből a napot 4 cserélte meg. Az ó-testamentumi pászka-ünnep is átmegy a keresztyén egyházba, de Jézus feltámadására a vonatkoztatják. Sok és mindig megújuló vita folyik a *húsvét* idejét illetően. A hagyományoshoz ragaszkodó kis-ázsiai iskola a zsidó *Niszán*-hó 14. napjához ragaszkodik, bár *Polykarpus* római tartózkodása alatt kész volt e mellékes kérdésben meggyőződéséből engedni s a római keresztyénekkal együtt ülni a húsvét ünnepét. Nem találjuk meg ezt a külsőségeken magát túltevő szellemi keresztyéniséget a későbbi Viktor római püspöknél, ki a kis-ázsiai egyházat a húsvét-kérdés miatt kiközösíti. A vitában, mely hosszan elhúzódott, végre is a római egyház álláspontja győzött, mely a húsvétot sem akarta a zsidókkal együtt ünnepelni. Húsvét után 50 nappal megülték a zsidókkal közös *pünkösödöt*. *Karácsony* megünneplésének még semmi nyoma; ellenben az „*epiphania*” (megjelenés) ünnepén január 6-án együtt ünnepelték Jézus születését és megkeresztelését.

Helyenként szokásba jött a mártírok halálának évfordulóján róluk megemlékezni és szenvedésük történetét felidézni. A mártírok rajongó, babonás tisztelete lassanként e napokat is ünnepekké avatta és *születésnapoknak* nevezték őket, arra gondolva, hogy a mártírok e napon születtek az égi dicsőségbe.

Az ünnepnapok mellett *böjtnapokat* is tartottak. Az egyház szellemi tartalmának hanyatlását mutatja, hogy a bűnbánatot is a kalendárium szerint szabályozták. Böjt ideje volt a szerda és péntek és a húsvét előtti idő, még akkor meg nem

határozott terjedelemben. Az összejöveteleket Jeruzsálemben a Salamon tornácában, aztán magánházakban, vagy az üldözések idején rejtett helyeken tartották, például a *katakombáknak* nevezett sírokban.² Később, mikor nagyobb tömegek vallották magukat keresztyénnek politikai helyzete is tekintélyesebb volt, *templomok* is épültek. Legalább *Diocletianus* ilyenek bezárását rendeli el.

Az ős-keresztyén *összejövetelek* (vagy *istentisztelet*, a szó helytelen kizárólagossággal használt értelmében) a zsidó zsinagóga mintájára alakult és rendeltetése az igéből való közös épülés, közös fohász és istendicséret volt. Az ó-testamentumon kívül az apostolok és evangélisták iratait olvasták. Ezek persze a könyvek nagy ritkasága és drágasága miatt teljes számban nem lehettek meg minden gyülekezetben. A közös épülésnek ma kevésbé ismert alkotórészei voltak a prófétálás (nem írásmagyarázás, hanem isteni kijelentés közlése), nyelveken szólás és nyelven éneklés. Az összejövétel egyik legfontosabb része volt a szeretetvendégség (*agape*) az úrvacsorával. Ezzel kapcsolatos volt a testvéri csók.

Az összejövétel két részre oszlott: az oktatás alatt állók istentiszteletére (felolvasás, beszéd, imádság) és a szeretetvendégségre vagy úrvacsorára, melyről a hallgatóság meg nem keresztelt része elküldetett (*missa est*, innen az úrvacsora „mise” neve).

A *keresztyén* nem a keresztyén élet kezdetén hajtattott végre, mint az apostoli korban, hanem oktatás előzte meg. Ez azonban már az elfajulás jele. Gyermeckeresztiséget a Bibliának még egyetlenegy helye nem említi.

Irenaeus érvel először mellette, egy századdal a bibliai kor után, de az ő szeme, mint fentebb láttuk, már a külsőre kezdett tévedni. *Tertullian* ellenben így kiált a gyülekezethez: „Mért siet az ártatlan kor a kereszttséghez?” *Tertullian* ellenkezése mutatja, hogy a gyermekkeresztiség nem lehet apostoli eredetű. Ő helyesen veszi észre, hogy a bűnbánat jelvényének nincs értelme ott, ahol Isten még bűnt nem tulajdonít. Sőt az ős-keresztyének közt inkább az ellenkező tévedés terjedt el,

²Leghíresebbek a római katakombák, lágy vulkanikus kőzetbe vésett földalatti folyosók, néhol teremszerű kiszélesedésekkel. A kevés díszítést festések nyújtják, mert a zsidó előítélethez ragaszkodó ős-keresztyénségnél a szobrászat nem volt divat. Különösen szimbolumokat festettek: *pálmát* az önmagától megújuló élet és halhatatlanság jelképeképpen; *horgonyt* a hit bizonyosságának; *Urát* az összhangnak és magasztalásnak; *kakast* az éberségnek és bűnbánatra való felhívásnak; *galambot* a Szent Szellemnek; *fölfelé röpdülő galambokat* az égbe repítő telkeknek; a lángsírjából új életre kelő *phoenix* madarat a feltámadásnak; *oroszlánt* úgy az ordító oroszlánnak, mint Júda oroszlánjának jelzésére; végre *halat*, talán azért mert görög neve a következő szavak kezdőbetűjét adja: „Jézus Krisztus, Isten Fia, Szabadító”. A *keresztet*, a szenvedő Jézus és a győzedelmes keresztyénség jelvényét, az étet minden terén használták festve, vagy kézmozdulatban Üdvözlő, ismertető jelül, sőt babonásan, például rossz szellemek elhárítására. A feszület nem szerepelt. Sokszor ábrázolták Krisztust *jó pásztornak* esetleg bárányal a vállán. Festettek pogány vagy ó-testamentumi tárgyú képeket keresztyén vonatkozásban. Sok *Mária-képet* találunk gyermekkel, de nem az imádat, hanem a kegyelet kifejezéseképp. A *sírfeliratok* igen egyszerűek: „Élj Istenben! „Békében!” „Reménykedjél Krisztusban!” Használatos volta görög X és P betűből álló monogrammm (kh és r), a Krisztus név két kezdőbetűje. Élénk világosságot vetnek e résztelek az első keresztyének gondolatvilágára s kedvenc eszméire.

hogy jó a keresztséget minél későbbre, esetleg a halál előttre halasztani, hogy minél több bűnt törüljön el. Ebben már a keresztség babonás felfogása érvényesül; valamint a római egyház ama felfogásában is, hogy az eretnekektől végrehajtott keresztség (nyilván a keresztelő igék varázshatalmánál fogva) érvényes. A szabadabb szellemű észak-afrikai iskola még *Cypriannál* is tiltakozik ez ellen. Leginkább húsvétkor kereszteltek s a keresztelendők fehér ruhába öltöztek. Felnötteknél a keresztszülők az illetők becsületes szándéka mellett tanúskodtak. Mikor az *ördögűzés* üres szertartássá vált, összekapcsolták a keresztséggel.

Az *úrvacsora* általános neve hálaadás „*eucharistia*” volt, úgy a keresztségre, mint az úrvacsorára nézve elmondhatjuk, hogy a hagyományos iskola (*Irenaeus*) az atyáktól öröklött formákra, tehát a külső jegyekre tette a súlyt s közel jutott ahhoz a tévedéshez, hogy a külső jegyeknek varázserőt tulajdonítson. A bölcselkedő vagy elszellemesítő iskola jegyeket pusztá jelképeknek látja s a súlyt egyedül a belső, szellemi tartalomra teszi. A testnek a Szellem által való megdicsőülését hirdető iskola (*Tertullian*) a vízben, kenyérben és borban csak jelképeket lát ugyan, de ezek külső alkalmazásával egy időben feltételezi a Szellem közlését is. Emlékeztet e három felfogás Luther, Zwingli és Kálvin viszonyára. Az egyházban mindinkább az első felfogás terjedt el, mely a külsőnek varázshatalmat tulajdonít. Az úrvacsorái kenyeret és bort, mint valami varázsszert elviszik a távollevőknek, betegeknek, foglyoknak, beteszik a halottak koporsójába és a megszentelt kenyeret hazaviszik, hogy másnap is erősödést nyerjenek belőle. Így téved a tekintet a Szellemről, a belső, láthatatlan Istenről mind jobban a külsőre, míg végre létrejön egy keresztyénség, mely csak a formákban, névben és szavakban keresztyén. Egyelőre csak a csiráit látjuk ennek.

A *kézzrátétel*, meg az olajjal való megkenés már a Bibliában is előfordul. Utóbbi nem jelkép hanem a forró éghajlat alatt elterjedt és a test megkönnyítését célzó szokás volt úgy betegeknel, mint egészségeseknel. A házasságkötés nem esketéssel történt, hanem megáldással. A pogányok halottaikat vagy eltemették, vagy (különösen a gazdagok) megégették. A keresztyének, a zsidók kegyeletét átvéve, az eltemetést választották. Szokásba jött a haláleset évfordulóján a mise alkalmával a megholt nevét imádságba foglalni, miből később a halottakért mondott misék támadtak.

A szervezet

Miután a római irányzat tárgyalásánál az őskeresztyén egyházszervezet³ kifejlődéséről már szóltam, itt csak kiegészítő megjegyzésekre szorítkozom.

Az az eltolódás, melyet az apostoli kor szellemi magaslatáról testi külsőségekbe alázuhanó egyház felfogásában eddig is megfigyeltünk, legkiáltóbban a szervezet terén nyilvánult. A mennybe távozó Jézus e szavakkal búcsúzott volt földi gyülekezetétől: „*íme én veletek vagyok minden napon a világ végétéig*”. Ez azt jelenti, hogy a láthatatlan Jézus gyülekezetében ma is jelen van: amint az ősz János látta, az arany gyertyatartók közt járkal. Annak, aki maga is földön van és Szent Szelleme által befolyásolja, vezeti gyülekezete minden tagját, nincs szüksége földi helyettesre. A gyülekezet azonban János látomását elveszítette és Jézus fenti ígérését csak mint holt, valóság nélküli mondatot őrizte meg. Látható kormányzókkal, parancsolókkal pótolja Jézus Szellemét és nemcsak a gyülekezeti ügyek intézését bízta ezekre, hanem élete minden részét földi tekintélyektől tette függővé. „Papot” teremtett magának és azt az ótestamentumi és pogány közbenjáró-jelleggel ruháztán fel, szinte istenévé tette. Ha papja kizárta a látható egyházszervezetből, az úgy tűnt fel neki, mintha Isten zárta volna ki a szentek örök közösségéből. Nem volt rettenetesebb dolog, mintha valakitől a pap a halálos ágyon is megtagadta a bűnbocsánatot. Ugyanilyen és olykor még nagyobb tekintéllyel ruházta fel a mártírt és hitvallót, úgyhogy ha ez valamely kitaszított bűnösnek „békelevelet” adott, azt még a püspök is kénytelen volt visszafogadni. Innen csak egy lépés kell ahhoz, hogy az égbe már bement vértanúkat és szenteket is segítségül hívják, nem a földi papnak, hanem az égben lakó Istennek kiengesztelésére. Elkészül az út ahhoz, hogy a legyőzött pogány sokistenimádás győzelmesen bevonuljon a keresztyén egyházba szentek tisztelete címén.

Csak pusztában visszhangzó szó *Tertullian* szava: „Az egyház szellem és nem a püspökök összeülése”, „Ahol három (hívó) összegyűl ott van az egyház”: maga az egyház rég túlhaladta ezt az álláspontot. *Irenaeus* így szól: „Kinek az egyház nem anyja, annak az Isten nem Atyja” és egyház alatt a hagyományos iskola itt sem értett egyebet, mint a külsőt, a láthatót, a püspökök szervezetét. Kifejlődik az a felfogás, amely szerint az isteni Szellem nem hitből hitbe származik, hanem a püspökök a földi egymás után következés szerint egymástól öröklik Isten Szellemét (*apostolica successio*).

Az apostoli korban a jogoknak, például a kizárás jogának gyakorlója az egész gyülekezet. Még *Cyprian*-nál is feltűnik ennek az emléke és *Cyprian* mentegetőzik,

³E fejtegetés különösen hiányos maradt amiatt, hogy az őskeresztijén egyház szervezetét nemrég megjelent tanulmányomban, „Az örök reformáció”-ban részletesebben leírtam.

hogy kényszerítő körülmények miatt olykor nem alkalmazkodhatott hozzá. Lassanként azonban a klérus magához ragad minden jogot és a laikusok mind inkább a papoktól vezetett vak tömeggé válnak. Amely mértékben nő a klérus tekintélye, oly mértékben tagozódik az mindig összetettebb szervezetté.

A 3 felső fokozat: püspök, presbiter, diakónus mellé 4 alsó fokozat lép: ajtónálló, felolvasó (t. i. az összejöveten a bibliai rész felolvasója) ördögűző (eleinte a Szellem szabad ajándékának birtokosa, később megválasztott hivatalnok), kísérők (a püspök pompájának fokozására). Szabállyá lesz, hogy e fokozatokon mindenkinek át kell mennie, úgyhogy nagy megütközést kelt, amikor *Cypriant* laikusból egyszerre püspökké választják. A Szellem szabad irányítására mind kevesebb lehetőség van az egyház szervezetében, mind több lesz a forma, szabály, emberi nyűg.

Ilyen megromlott állapotban lép át az egyház az üldözések korából a földi biztonság korába, hogy államegyházzá legyen. Az apostoli keresztyénség sohasem lehetett volna államvallássá: hogy államvallássá legyen, a keresztyénségnek meg kellett romolnia. De az államegyház burkában benne volt az igazi egyház azzal a rendeltetéssel, hogy az a második idők teljességében újra megjelenjék.

A keresztyénség és az isteni dicsőség teljes győzelmét e kor végén még burok fedti el, mert az egyháztörténetem vége még nem érkezett el. Az egyháztörténetem inkább őrizte meg a lehullásra ítélt külső burok történetét, mint a tiszta magát, a szellemi egyházét, melynek dicsősége azonban olykor keresztültöri a burkot.

„*Csia Lajos - feljavított kézírata.*”